

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسی طباطبائی یزدی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۸ - سه‌شنبه ۹۱/۷/۴

۲- تمسک به آیه‌ی ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾^۱

﴿در راه خدا مجاهده کنید آنچنان که جهاد در راه خدا سزاوار است﴾.

معمولاً در عبارت ﴿فِي اللَّهِ﴾ سبیل را در تقدیر می‌گیرند، گرچه برخی نیز معتقدند که در تقدیر گرفتن لازم نیست.

نحوه‌ی استدلال اخباریون به آیه

در این آیه به حق جهاد امر شده است و حق جهاد در برخورد با شبهه آن است که مکلف احتیاط کند، و اِلَّا اگر وارد در شبهه شود و مرتکب آن شود معلوم است که حق جهاد را رعایت نکرده است. بنابراین آیه‌ی کریمه دال بر وجوب احتیاط در شبهات است مگر مواردی که دلیل آنها را خارج کرده است.

نقد و بررسی دلالت آیه‌ی ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾

آیا آیه‌ی شریفه تمام مراتب جهاد حتی مراتب استحبابی را بیان می‌کند یا مقصود از حق جهاد، مواردی است که واجب است؟

اگر مقصود از ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾ آن است که مراتب استحبابی جهاد نیز نباید به نحو اولویت ترک شود که در این صورت اصولیون نیز معتقدند در شبهات وجوبیه و تحریمیه احتیاط مستحب است. اما

۱. الحج / ۷۸.

اگر مراد از آیهی شریفه مواردی است که جهاد واجب است و نظری به موارد استحبابی ندارد در این صورت باید ابتدا این پرسش پاسخ داده شود که آیا احتیاط در شبهات وجوبیه و تحریمیه بعد الفحص یأس از ظفر به دلیل، واجب است یا خیر. به تعبیر دیگر آیه بیان می‌کند آنچه وظیفه‌ی الزامی وجود دارد نباید ترک شود، اما چه مواردی وظیفه‌ی الزامی است، این خطاب مصادیق خود را تعیین نمی‌کند. بنابراین آیهی شریفه نیز ادعای اخباریون را ثابت نمی‌کند.

علاوه بر آن آیهی شریفه به جهاد بالمعنی الخاص نیز تفسیر شده است؛ یعنی در جهاد با کفار (اعم از ابتدایی و دفاعی) کوتاهی نکنید و چیزی شبیه آیهی مبارکه‌ی «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ»^۱ است. برخی نیز احتمال داده‌اند که آیهی مبارکه، جهاد فی الله بدون تقدیر سبیل را بیان می‌کند و معنایش غور در معارف الهی و آنچه که مربوط به خداوند است می‌باشد. در هر حال آیهی شریفه ربطی به مقام عمل در شبهات تحریمیه و وجوبیه نخواهد داشت.

۳- تمسک به آیهی «فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ»^۲

«اگر در چیزی تنازع کردید به خدا و رسول ردّ کنید».

شبهه‌ی تحریمیه نیز چیزی است که مورد تنازع است و احتمال داده می‌شود که فی الواقع حرام باشد و شاید حرام نباشد و اساساً در درون خود دارای جدال است و لذا باید ارجاع به خداوند و رسول او گردد و نباید در آن شبهات وارد شد و اقتحام در شبهات جایز نیست.

نقد و بررسی تمسک به آیهی شریفه

واضح است که این استدلال از ضعیف‌ترین دلایل اخباریون است؛ زیرا آیهی شریفه می‌فرماید اگر شما در چیزی تنازع کردید به خدا و رسول او رجوع کنید، در حالی که در شبهه‌ی تحریمیه و مثل آن تنازع وجود ندارد و شک در اینکه مثلاً شرب تنن حرام است یا خیر چه تنازعی است؟ آری می‌توانید مجازاً میان حرمت و عدم آن تنازع برقرار کنید، ولیکن تنازع حقیقی در مواردی است که دو گروه یا حداقل دو نفر با یکدیگر اختلاف داشته باشند و میان آنها کشمکش وجود داشته باشد و در حقیقت مربوط به امور اجتماعی و سیاسی و تصمیم‌گیری‌های درون اجتماع است. بنابراین موضوع آیه بر ادعای اخباریون منطبق نمی‌شود.

۱. الأنفال / ۶۰.

۲. النساء / ۵۹.

از سویی دیگر در ادامه بیان شده است که باید رجوع به خدا و رسول خدا کرد. روشن است که وقتی اصولیون قائل به برائت در شبهات تحریمیه هستند امری مخالف رجوع به خدا و رسول خدا انجام نمی‌دهند.

بنابراین استدلال اخباری به این آیه شریفه نیز ناتمام است و به هیچ وجه نمی‌توان آن را دلیل بر وجوب احتیاط دانست.

۴- تمسک به آیهی شریفهی ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ﴾^۱

﴿حَقَّ تَقْوَى الْهَى رَاعِیْت كَنِیْد﴾.

اخباریون چنین استدلال کرده‌اند که حقّ تقوا در شبهات، همان احتیاط و عدم اقتحام در موارد شبهه است، بنابراین اجرای برائت در شبهات تحریمیه خلاف امر به رعایت حقّ اتقاء الهی است.

نقد و بررسی تمسک به آیهی ﴿اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ﴾

همان‌گونه که در آیهی شریفهی ﴿وَ جَاهِدُوا فِی اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾ بیان کردیم آیا آیه در مقام بیان رعایت تمام مراتب حقّ اتقاء حتی حقّ اتقاء استحبابی است یا مقصود، خصوص حقّ اتقاء وجوبی است؟ اگر حقّ اتقاء استحبابی را نیز شامل شود استفاده‌ی وجوب احتیاط صحیح نیست و نهایتاً برخی موارد احتیاط، واجب و برخی دیگر مستحب است و نمی‌توان گفت در شبهات تحریمیه احتیاط واجب است؛ زیرا این اول کلام است. از سویی دیگر استحباب احتیاط در شبهات نیز منکری ندارد و همان‌گونه که آخوند در کفایه فرمودند، الاحتیاط حسن علی کلّ حال. و اگر مراد آن است که آیهی شریفه بیان می‌کند باید تقوای وجوبی رعایت شود باید ابتدا ثابت کرد مصادیق تقوای وجوبی چیست؟ آیا احتیاط در شبهات تحریمیه واجب است یا مستحب؟ و لذا باید از ادله‌ی دیگر، این وجوب یا استحباب را به دست آورد. پس این آیهی مبارکه نیز دلالتی بر مدّعی اخباریون ندارد.

۵- تمسک به آیهی شریفهی ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَیْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾^۲

﴿از آنچه علم به آن ندارید متابعت نکنید﴾.

۱. آل عمران / ۱۰۲.

۲. الإسراء / ۳۶.

اخباریون گفته‌اند اگر در شبهات تحریمیه اجرای براءت شود در واقع قول به غیر علم است.

إن قلت: اخباریون نیز که قائل به وجوب احتیاط در شبهات تحریمیه هستند مرتکب قول به غیر شده‌اند.

قلت: اخباریون نمی‌گویند که وظیفه‌ی شرعی در شبهات، حرمت ارتکاب آنهاست بلکه آنها معتقدند در مقام عمل باید احتیاط شود؛ یعنی باید کاری شود که ذمه‌ی مکلف فارغ شود، نه اینکه حکم واقعه را بیان کنند. بنابراین حکم به چیزی نمی‌شود و قول به غیر علم نخواهد بود، در حالی که اصولیون حکم به حلیت و براءت دارند که مصداق قول به غیر علم است.

نقد و بررسی تمسک به آیه‌ی مذکور

اصولیون که در شبهات تحریمیه و وجوبیه، احتیاط را لازم نمی‌دانند، به خاطر ظنّ و گمان به عدم حکم چنین فتوایی نمی‌دهند بلکه مستند آنها حجّت و اطلاق «رفع ما لایعلمون» و امثال آن یا دلیل عقلی می‌باشد. در حقیقت حکم به حلیت و براءت یا از روی علم یا مستند به علم است (یعنی آنچه که حجّیت آن با علم ثابت شده است).

با بررسی آیاتی که اخباریون به آن تمسک کرده بودند روشن شد که ادّعای آنها با استناد به کتاب قابل اثبات نیست.

تمسک اخباریون به روایات در اثبات وجوب احتیاط

عمده نظر اخباریون در اثبات ادّعای خود، به اخبار وارده در این زمینه است؛ زیرا اینان ظواهر کتاب را بدون تأیید آن به اخبار حجّت نمی‌دانند و جلدلاً در مقابل اصولیون به آیاتی از قرآن تمسک کرده‌اند، همچنین به استدلال عقلی چندان بهایی نمی‌دهند، بنابراین عمدتاً نظر به اخبار دارند، خصوصاً اینکه آنها همه‌ی اخبار کتب اربعه، بلکه اخبار کتب دیگر نظیر کتب اربعه را حجّت می‌دانند و اگر در مواردی بررسی سندی می‌کنند از باب مجارات با اصولیون است. جناب صاحب حدائق بیش از سایرین المام به اسناد روایات دارد و نوعاً با وقت و حوصله‌ی کافی به بررسی اسناد روایات پرداخته است، در حالی که اخباری مسلک است و چه بسا اعتقادی به بررسی سند نداشته است و تنها برای آنکه طبق روش قوم عمل کرده باشد چنین رفتار کرده است.

روایاتی که مورد استناد اخباریون قرار گرفته را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد که هر کدام را

جداگانه بررسی خواهیم کرد.

دسته‌ی اول از روایات مورد استناد اخباریون

روایات متعدده‌ای است که ادعای استفاضه‌ی آنها شده و همگی، این مضمون و بلکه غیر واحد از آنها این الفاظ را واجدند که:

«الوقوف عند الشبهة خیر من الاقتحام فی الهلکة»؛

«وقوف نزد شبهه بهتر از فرو رفتن در هلاکت است».

این عبارت در برخی از احادیث به همین صورت مستقلاً ذکر شده است و در بعضی از احادیث دارای صدر و ذیلی است. این مضمون را در دو مرحله مورد بررسی قرار می‌دهیم: یکبار با این فرض که این عبارت مستقلاً ذکر شده است و در مرحله‌ی دیگر با فرض اینکه این عبارت دارای صدر و ذیل است. از جمله مواردی که این روایت با سند صحیح^۲ ذکر شده است در کتاب *وسائل الشیعة*، ج ۲۰، ص ۲۵۸، ابواب مقدمات النکاح و آداب، باب ۱۵۷، حدیث دوم است.

و [شیخ طوسی] یاسناده عن محمد بن أحمد بن یحیی عن هارون بن مسلم عن مسعدة بن زياد عن جعفر عن آبيه عليه السلام أن النبي صلى الله عليه وآله قال: لا تجامعوا في النكاح على الشبهة (وقفوا عند الشبهة) يقول إذا بلغك أنك قد رصعت من لبنها وأنها لك محرمة وما أشبه ذلك فإن الوقوف عند الشبهة خیر من الاقتحام فی الهلکة.^۳

مقرر: سید حامد طاهری

۱. یوسف بن احمد بن ابراهیم بحرانی صاحب کتاب *الحدائق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة*، متوفای ۱۱۸۶ ه. ق می‌باشد.

۲. هر چند اخباریون التفات چندانی به سند روایت ندارند اما ما برای تشخیص وظیفه‌ی خود اسناد را بررسی می‌کنیم. اخباریون چند شاخصه‌ی اصلی دارند: یکی آنکه کاری به سند روایات ندارند، دیگر آنکه در شبهات تحریمی قائل به احتیاط هستند همچنین به ظواهر کتاب اعتنای چندانی ندارند و دیگر آنکه به عقل پیچیده و برهانی التفات و اتکایی نمی‌کنند. البته اخباریون دامنه و طیف وسیعی دارند و هر کدام به سلیقه خاصی عمل کرده‌اند، هر چند در رأس آنها جناب امین استرآبادی است دارای کتاب *الفوائد المدنیة* قرار دارد.

۳. *وسائل الشیعة*، ج ۲۰، ص ۲۵۸، ح ۲۵۵۷۳.